

Haász Gabriella

Múzeumi gyűjtemények és nyilvántartás a XIX-XX. század fordulóján

A sümegi Darnay Múzeum példája

Kerecsényi Edit nagykanizsai múzeumigazgató pályafutásának első 25 éve kiterjedt a néprajzon kívül a helytörténetre, régészetre, képzőművészetre, sőt a természettudományokra is. A Thury György Múzeum egyedüli szakmuzeológusaként külsős kollégákat és megfelelő segítőköt vont be a feladatok elvégzésébe. Koordinálnia kellett a gyűjtőmunkát, a népművelő és kiállításrendező tevékenységet, a nyilvántartást a fent felsorolt szakterületeken. Mint igazgató, a múzeumi adminisztrációt irányította. A pénzügyével küzdő iskolai-városi kis múzeum ezen időszak alatt vált sokoldalú tájmúzeummá – állománya pedig ötszörösére nőtt.

Zala megyének több mint 50 évvel korábban már volt egy olyan gyűjteménye, Sümegen, amely a kanizsaihoz hasonlóan egy ember elszántságának köszönhető, több osztállyal és reprezentatív kiállítással. Egy korabeli múzeum életébe való bepillantás szolgáljon példaként arra, hogyan lehet az alapokból felépíteni egy kulturális örökséget megőrző intézményt, évtizedeken át.¹

Múzeumi szervezetek

A XIX. század végén a múzeumi vagy közművelődési egyesületek és vármegyei, városi múzeumi bizottságok fogalmazták meg, mi is a múzeumi gyűjtés célja, köre – maga a gyűjtés mint tevékenység általában meg is előzte az egyes múzeumok hivatalos létrejöttét. Az iránymutatás lehetett általánosabb érvényű és konkrét tárgycsoportokra vonatkozó is. A Tolna vármegyei közgyűlés a történelmi emlékek összegyűjtését jelölte meg az 1895-ben létesítendő megyei múzeum céljául. A debreceni Városi Múzeum 1905-től a helyi vonatkozású néprajzi, régészeti, történelmi emlékeket kutatta. Békéscsabán a múzeumegyesület a városon kívül a vármegyét is gyűjtőterületnek vette, és az alapszabályban a természeti emlékek, a „népéletre” vonatkozó, többek között művészeti és ipari tárgyak, a város jótevőinek emlékét

őrző képek, családi ereklyék is szerepeltek. Egyértelműbb volt pl. a zamosújvári Örmény Múzeum és a szatmári Kölcsey Kör Múzeumának feladata: előbbi a hazai örménység múltjának emlékeit, utóbbi a Kölcsey-ereklyéket kutatta fel. „Ereklyékkel”, híres személyiségekhez vagy kiemelkedő eseményekhez kapcsolódó emléktárgyakkal szinte minden korabeli múzeumban találkozunk, de ezekkel általában nem lépték túl a régiók kereteit.

A sümegi múzeum alapítóját, Darnay Kálmánt (1864–1945) ifjúkorától kezdve foglalkoztatták a földből előkerülő régiségek. Kereskedelmi iskolai végzettséggel, kereskedőnek készülve is mindig járta a szülőhelye, Sümeg környéki lelőhelyeket és gyűjtött. Az 1880-as évektől kezdett publikálni kutatásairól, többek között az *Archaeologiai Értesítőben*, és támogatták őt a korabeli szaktudomány képviselői, Ádám Iván, Rómer Flóris, Hampel József. Nagyszülői örökségként pedig megkapta Kisfaludy Sándor könyvtárát, emléktárgyait, levelezését. Cikkeiben ezekből is közölt részleteket. Utazásai során, még tanuló- és segédévei alatt, rendszeresen felkereste a régiségboltokat és múzeumokat, önképzésének részeként, és persze vásárolt is. Gyűjteménye így kezdett gyarapodni, annak fennállását ő maga 1877-től számította.

1887-ben vette át apja sümegi vasüzletét, ekkortól ideje és tevékenysége megoszlott a kereskedés és a régészet között. Gyakran éppen az üzletben jutott hozzá régiségekhez, ajándékként. Első kis múzeumát a szülői házban rendezte be, és a budapesti millenniumi tárlaton már önállóan mutatkozott be vele. Gyűjtő körútjai során, a környékbeli falvakban igyekezett megszerezni a fellelhető népművészeti, iparművészeti dísz- és használati tárgyakat is, ahogyan anyagi lehetőségei megengedték.

Zala megye első múzeuma a közép-dunántúli régióban is első volt, a legközelebbi hasonló intézmény Szombathelyen működött, ahol a Vasvármegyei Régészeti Egylet keretein belül folyt a munka, már 1872 óta.

A kulturális kormányzat 1897-ben alapította meg a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét, az országban szétszórta, egyleti, városi, megyei és iskolai gyűjtemények összefogására. A nemzeti műveltség fejlesztésének fontos tényezői ezek, melyek között a kapcsolatot létre kellett hozni. A felügyeleti rendszer kiterjedt a szakmai munka irányítására, kidolgozták a szakszerű berendezés, kezelés és nyilvántartás szabályait, tanfolyamokon képezték a múzeumi öröket, tisztviselőket. Az anyagi támogatást a rendszeresen folyósított államsegély jelentette, melyből múzeumépítéseket, ásatásokat, tárgyvásárlásokat lehetett fedezni. A felügyeletet kérő, elfogadó intézmények létét biztosította a támogatás, a felügyelők látogatásai pedig értékelték a bennük folyó munkát.

Az országos főfelügyelő, Szalay Imre hangsúlyozta a vidéki múzeumok esetében a rendeltetést: „...első sorban annak a vidéknek, a melyre működési köre kiterjed, történelmi multját és jelenét, természeti gazdagságát feltüntetni...” A másik tényező a rendszeresség: a múzeum mint intézmény tudománysszakok szerint szervezett, és a gyűjtési profilokhoz kapcsolódóan tagolódik osztályokra.²

A MKOF által felügyelt intézmények rendszeresen küldték a jelentést munkájukról, szervezeti és gyarapodási adataik megjelentek a Múzeumi és Könyvtári Értesítő lapjain a XX. század első éveiben. Számuk fokozatosan növekedett az I. világháború végéig. Számszerű összehasonlításban: 1905-ben az alsókubini Csaplovics-könyvtártól a zombori Bács-Bodrog vármegyei múzeumig 68 intézményről, 10 évvel később pedig 19 új múzeumról illetve könyvtárról számolt be a kiadvány. A főfelügyelőség különböző szempontok szerint állított fel kategóriákat a gyűjtemények között. Az 1909-es év összesítéseibe már a Darnay Múzeum is bekerült. Ekkor a legtöbb múzeum még egyesületi fenntartású (34), de nem sokkal kevesebb a vármegyei vagy városi hatáshoz tartozó múzeumok száma sem (26).³ Egy másik, a korabeli szakmaiság színvonalára utaló rangsor a gyűjtemények száma szerint csoportosította a múzeumokat, ugyanebben az évben. A sümegi múzeum az 5 pontos – 5 gyűjteményes – kategóriába került: régiségtárát, néprajzi gyűjteményét, szépművészeti gyűjteményét, szakkönyvtárát és ereklyetárát sorolták fel. A vidéki intézmények között ezzel igen jó helyen állt, 6 pontot, a legtöbbet, csak a kassai Rákóczi Múzeum „érdemelt ki”, 5 gyűjteménye pedig a beszercebányai, a sümegi és a szekszárdi múzeumnak volt. A besorolás rámutat arra, hogy régiségtárakból, melyek a ma már elkülönített régészeti és történeti anyagot, esetleg a pénz- és éremtárakat foglalták magukba, fordult elő a legtöbb, és a néprajzi – vagy

népismereti – gyűjtemények száma is megközelítette ezt. Még a 4 pontos kategóriába is nagyobb központok múzeumai tartoztak, mint pl. Debrecen, Kolozsvár, Miskolc, Pécs, Szeged, Sepsiszentgyörgy, amelyekben a felsoroltak mellett többnyire természetrajzi tárat (botanikai, zoológiai, geológiai, paleontológiai csoportokkal) írtak össze. A képző- és iparművészeti gyűjtemények külön-külön vagy együtt alkothattak egy osztályt, a Sümegnél megemlített ereklyetár pedig még nagyon kevés helyen számított önállóan.

Nyilvántartás

Az egységes leltározási struktúra megteremtéséhez a felügyelőség a századforduló utáni években tette meg az első lépéseket, a vidéki múzeumokat illetően. A Magyar Nemzeti Múzeumban sem sokkal korábban, 1898 februárjában lépett életbe az a szervezeti és szolgálati szabályzat, amely osztályonként külön rendelkezik a nyilvántartás formáiról.⁴ Minden osztályon növedéknaplót kell vezetni, melyben a tárgyak a beérkezés sorrendjében kapják a leltári számot. A Természeti Tárában, mely önállósulva addigra már ásvány-, őslény-, állat- és növénytárra tagolódott, gyűjteményenként szükséges egy-egy növedéknapló. A mai szakleltárkönyvnek megfelelő növedéknaplók mellé általában cédulakatalógusról rendelkezik a szabályzat. A cédulakatalógus betűrend vagy egyéb rendszer szerint vezetendő, és a tárgy vagy tárgye gyűjtés részletes leírását adja.

A felügyelők tapasztalatai azt mutatták, hogy vidéken a gyűjteményszervezésben, a leltározás formáiban és előrehaladottságában nagy a változatosság. A MKOF 1907-ben jóváhagyott szabályzata a hatáskörbe tartozó gyűjtemények meghatározásán túl kitért arra is, milyen feltételeknek kell megfelelni az évi pénzsegély folyósításához és a központi forrásokból való tárgyi gyarapodáshoz (azaz a letéthez). Egyik feltétel a rendszeres nyilvántartás, többek között növedéki napló és leltárak segítségével. Az elmaradásban levő múzeumok segítséget kaptak a munkához.⁵

Egy egységes leltározási mintát kell kidolgozni – szerepel Radisics Jenő felügyelő előterjesztéseiben 1909-ben és 1911-ben –, melyet a minisztérium kötelezővé tette.⁶ A leltárak és cédulakatalógusok elkészítését a régészeti szaktanfolyamokon is oktatták, ahol ezekre kész mintákat kaptak a résztvevő múzeumi tisztviselők.⁷ Ügyviteli utasításokhoz és a működő múzeumok, könyvtárak tevékenységéről rendelkező szabályzatokhoz is készülték minták. A szabályzatokba az intézmények a célkitűzéseket, a gyűjteményi rendet és a leltározás formáit foglalhatták bele (Veszprém: 1903, Debrecen: 1909, Szentés: 1913).

Az egyik legkorábban kezdett és folyamatosan vezetett, majd fejlesztett nyilvántartás Szegedhez kötődik. A szegedi Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum 1908-ban jóváhagyott szabályzata kimondja, hogy a megszerzett anyagot „beérkezési naplóba” kell bevezetni, és osztályonként külön leltárak vezetendők. Utóbbi megfeleltethető a Nemzeti Múzeum növedék-naplóinak, azonban a szegedi szabályzat egy már több évtizedes gyakorlatot rögzített. 1883-ban nyitották meg a Somogyi Könyvtárnak adományozott régiség-gyűjteményből a pénz- és éremtári leltárkönyvet, s még ugyanabban az évben a „régiség- és történelmi emléktár naplóját”. A következő szakleltár a történelmi képtár naplója 1892-től, melyet azután a 10 évvel később megkezdett „Szépművészeti osztály lajstroma”-ba kötöttek bele.⁸

Sümeg, Kisfaludy-emlékek

Sümege az első tárgyegyüttes, amelyről tudni lehet, hogy lajstrom készült róla, és megkülönböztető jelzésekkel is el volt látva, a Kisfaludy-anyag, mégpedig azon része, melyet Darnay Kálmán 1897-ben felajánlott a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Az örökölt könyvtárból és iratgyűjteményből Erdélyi Pál és Sebestyén Gyula múzeumi tisztviselők vettek át 2145 kötetet, 118 db kéziratos és 1017 db további okmányt, a Kisfaludy családi levéltárból, és a jegyzőkönyvhöz mellékeltek az átvett tárgyak listáját.⁹

Néhány előzetesen kiválasztott könyv és dokumentum azonban mégis Sümegeen maradt. Ezek hovatartozásáról a címlapra vagy az első oldalra ragasztott, kis téglalap alakú, kék szegélyes címke árulkodik, „Kisf. Eml.” felirattal. A 6 db könyvet évekkal később, 1909-ben a következő megjegyzéssel vezették be a témának megfelelő leltári füzetbe: „Kisfaludy Sándor könyvtárból”. A 6 könyvből 4 ma is Sümegeen van, és 3 példányon még látható az azonosító címke.¹⁰ A dokumentumokra (3 db) ragasztott címkéken négyjegyű szám is olvasható a Kisfaludy-névjelzés mellett. Szegedy Róza két „hangjegykézirata” és egy csatolt kottalap a fenti könyvekkel együtt került be az 1909-es leltárba. A rájuk írt megjegyzések bizonyítják, hogy a hagyatéki részei voltak. Az egyik hangjegykönyvön a „Kisfaludy Sándor hagyatékból”, a másikon pedig annak igazolása olvasható, hogy a Nemzeti Múzeumnak szánt kéziratos a két tisztviselő visszaadta Darnaynak, még az átvételkor. A dokumentumok sorszámai – 1185, 1188, 1188b – azt mutatják, hogy a könyvtár nem, de az okiratok előzetesen be lettek számozva. Mivel az átadási szerződésben szereplő összesített darabszámot a 3 dokumentum sorszáma már túlhaladja, lehetséges, hogy más, hagyatékbba sorolt iratok is maradtak Sümegeen, illetve kerültek később máshová.¹¹

A címkék felragasztásának oka közvetlenül az eljándékozás volt, nem pedig egy adott gyűjtemény megjelölése, rendszerezés céljából. Az 1897-es szerződésben önálló pontként szerepel az is, hogy Darnay kéri a Kisfaludy-anyag egybentartását a Nemzeti Múzeumban: a könyvtárat elkülönítve, az iratokat pedig a meglévő Kisfaludy-levéltár kiegészítő részeként. Az azonosító jelekkel való ellátás biztosítékot jelentett erre, egyúttal megkönnyítette az átvevők dolgát a lajstrom készítésekor. Sőt 1897 nyarán, az átszállítás után Fejérpataky László, a nemzeti múzeumi könyvtár igazgató öre újabb jegyzéket írt az anyagról, és ezt elküldte Sümege is.

Az 1897-es adományozás nem terjedt ki minden Kisfaludy-relikviára. Darnay Kálmán a megmaradtak mellé újra elkezdte gyűjteni a költővel és családjával kapcsolatos emlékeket, köztük dokumentumokat, korai kiadású Kisfaludy-munkákat is. Ezek azonban már nincs címke. Csak egy jóval későbbi, 1929-es beírás található két, államsegélyből vett könyv elején, a forrást megjelölve: „Kisfaludy Sándor hagyatékból”, ezek azonban már 5059-5060. számok alatt a „Kisfaludy Sándor és hitveseinek emléktárgyai” című leltári füzetben lettek nyilvántartásba véve.¹²

A kézirategyűjtemény

A múzeum kéziratainak gyűjteménye, melyet Darnay hol kéziratosztálynak, hol okmánytárnak, hol összefoglalóan kéziratosztály-, okmány- és nyomtatványgyűjteménynek nevezett, 1945 után több helyre szóródott szét. Számos, a sümegi, keszthelyi és veszprémi múzeumokban őrzött darabon látható az a 22 mm átmérőjű bélyegző, melynek körirata: „Darnay Kálmán kézirategyűjt. Sümegeen”, közepében tintával beírt 2–3–4 jegyű számmal (1. kép). Összesen 258 ilyen okmány került eddig elő, melyeket a bélyegzős szám szerint sorbaállítottam. A kézirategyűjteményről korabeli lajstrom nem maradt fenn. Megfigyelve tartalmukat, keletkezésüket, valamint később a leltári füzetbe való beírásukat, ez a rendszer az eddig ismert legkorábbi, egy gyűjteményt átfogó nyilvántartás.

A múzeumról szóló korai és századfordulós cikkek amellet, hogy méltatják a Kisfaludy-emlékek csoportját, a könyvtárat (még átadása előtt), úgy jellemzik a kézirattárat, hogy mind a magyar történelem, mind a magyar irodalom és művészet halhatatlanságaitól egész sorozatot őriz eredeti kéziratokból, és törekszik is arra, hogy pl. a királyok, erdélyi fejedelmek, hadvezérek mindegyikétől legyen emléke. A gyarapodások rendszeresen olvashatók a Sümegi Darnay Múzeum Ingyenes Naptára című értesítőben is. A naptárat, mely kalendárium és egyben a múzeum ismeretterjesztő füzeteként volt, Darnay Kálmán írta és szerkesztette, 1905-

től jelent meg. A hírek kiemelik és röviden jellemzik a nevezetes szerzeményeket, Bethlen Gábortól, Pázmány Pétertől kezdve II. Rákóczi György okmányain át Széchényi Ferencig, Deák Ferenc leveleiig vagy Andrássy Gyuláig.¹³ A művészvilág jeleseinél a kortársakig ment el Darnay, ahogyan az egyházi személyiségek kéziratainál is. Az irodalomtörténeti sorozat szintén több évszázadot ölelt fel; Cserey Mihályon és Zrínyi Miklóson kívül külön említés történik Barcsay Ábrahámtól kiindulva Jókai Mór egész sor számontartott íróiról, költőről. Részletezést olvashatunk Vachott Sándor vagy a Kazinczy–Kisfaludy-leveleket közvetítő Pápay Sámuel hagyatékáról.¹⁴ Az irodalmi relikviák többsége azonban még nem írható be a kéziratgyűjteményi listába – sorsuk és jelenlegi helyük további kutatás tárgya.

A kézirat- és okmánygyűjtemény nagyságáról több, egymástól nagyon különböző számadatunk van. A Vasárnapi Újság 1905-ben több mint 7000 db-ról ír, beleértve a Kisfaludy-hagyaték megmaradt és újra gyarapodó anyagát is. Két évvel később, az Ingeny Naptárban viszont csak 5000 db-os gyűjteményről esik szó, a történeti iratokkal együtt. Ugyanekkor a kéziratgyűjteményi bélyegzővel ellátott darabok száma még 1908-ban sem haladta túl a 2900-at, amint az összeállított listából kiderül. Darnay Kálmán 1904–1905 táján több olyan iratot adományozott a csurgói Református Gimnáziumnak, amelyet előzőleg már ellátott bélyegzővel. Ebből az időből csak erről az ajándékozásról tudunk, de ha emögött a gyűjtemény rendezése, átválogatása, esetleg szelektálása állt, akkor további eladományozások is történhettek, bélyeges és bélyegző nélküli darabokból egyaránt. A teljes iratgyűjtemény nagyságáról így az 5000 és a 7000 is csak becslést ad, és az 1909-ig bekerült, a leltári füzetekbe akkor beírt anyag is jóval alatta marad mennyiségben – ez is kb. 2900-ig jut.

Arról, hogy Darnay mikor kezdte el a bélyegzést és rendszerezte-e őket menetközben, csak közvetett adatokból lehet képet alkotni. A csaknem 2900-as listán belül több összefüggő irategyüttes megmaradt, más jeles iratoknak vagy gyarapodásoknak viszont csak a hiánya látszik.

A lista első fele a 703-as sorszámig tart és a kéziratár eredeti beosztását mutatja az 1898–1900-as évekig bezárólag. Irodalomtörténeti értékű iratok szerepelnek elől, többek között Fejér György, Arany János, Kazinczy Ferenc, Szigligeti Ede levelei vagy pusztán aláírásai. Bélyegzőt kapott két, látszólag nem ideillő dokumentum: egy 1885-ös régészeti közgyűlés és kirándulás résztvevőinek két névsora. A korabeli tudományos világ képviselőinek kézjegye lehetett az érték, ami megőrzésre érdemessé tette őket. Mindössze 13 irat tartozik ebbe az irodalmi csoportba.

Közrejátszhat a hiányban a már említett szelektálás, hiszen a 13-ból 7 irat éppen Csurgón került elő. A Kisfaludy-hagyaték ebbe nem számított bele, ez egy magában nagyobb terjedelmű volt, mint az egyéb korai kéziratok anyag. Darnay ezt ekkor még elkülönítve kezelte, és mint láttuk, egy részét át is adta a Nemzeti Múzeumnak.

Az irodalom után a történeti okmányok következtek. Közülük az első megmaradt darab I. Ferdinánd király cseh nyelvű oklevele, és ezzel kezdődik a magyar történelem szereplőinek és kiemelt eseményeinek időrendi sorozata – az egykor idetartozó 296 iratból ma 70 van meg. A levelek, iratok vagy irat-töredékek ereklje szerepet tölthettek be; nem annyira az irat tartalma volt fontos, hanem az, hogy a látogató ilyen formában találkozzon egy-egy történelmi személyiséggel, még ha csak egy aláírást is lát tőle. A XVII–XVIII. századi iratokon kívül csaknem teljes az 1848–49-es szabadságharc nyomtatott hirdeteményeinek, hírleveleinek együttese is.

A magyarországi gyűjtemények között ritkaságszámba megy az az iratcsoport, amely a történelmi iratok után található. Az egyházi méltóságok levelei illetve kéziratok, aláírt emlékei néhány kivétellel (Oláh Miklós, Barkóczy Ferenc) a kortárs, XIX. század 2. felében élt előljáróktól származnak. Rangos és székhelyek szerint következnek a nevek egymás után, legelől IX. Pius pápával, majd esztergomi, kalocsai érsekek egy-egy egri és zágrábi érsekkel. Őket a püspökök hosszú sora követi, Csanádtól Temesvárig, egy-egy székhelyről több püspök kézjegyével, szörványosan a XIX. század első feléből is. Utánuk a görögkeleti és református püspökök, érseki helynökök levelei jönnek a listán, majd a bencés főapátok, apátok, és egy-egy irat ferences rendfőnöktől, premontréi préposttól, és 1880-ból a főrabbitól. A klérus 75 iratból álló sorozatából 64-et jelenleg is Sümegen ill. Keszthelyen őriznek.

A kortárs hírességeket összegyűjtő lista 2. felében a különböző művészeti ágak képviselőinek emlékei szerepelnek, itt is már csoportosítva. Ahogyan az egyházi előljáróknál, egy-egy aláírt névjegykártya vagy újságból kivágott fénykép is jelenthetett önálló tételt. A festőket a szobrászok követik, majd a színészek és színésznők, az operaénekesek – a zeneszerzőknél a saját kezűleg kottázott dallamrészlet és aláírás is megfelelt. A művészek irataiból 39 maradt meg.

A kéziratár első nagy egységének lezárását jelzi, hogy a művészek listájának vége felé, a 701. szám alatt 1898-as keltezésű levél szerepel. 1880-as évekbeli, közvetlenül a gyűjtés időszakából való dokumentumok az egyháziak között is előfordulnak, vegyesen a korábbi évtizedekkel. Darnay szülőházbéli kiállításában a kéziratokat díszes albumokban lehetett

megtekinteni.¹⁵ A 4 nagy téma; a történelem, az irodalom, az egyházi személyek és a művészek iratanyagának bővítését a következő időszakban folytatta, még akkor is, ha ezek országos gyűjtőkörűek voltak, illetve ha helyben merült fel ajándékozásuk, vásárlásuk, nem utasította el.

A kéziratgyűjtemény következő, 704. és 2533. számok közé eső tételeit kb. az 1900–1905 közti időszakban bélyegezték le. A nevezetesebbekről, mint Werbőczy István 1508-as oklevele, Vachott Sándor füzete és levele, vagy II. Rákóczi Ferenc levelei, rendeletei, tudjuk, hogy az 1901–1902-es gyarapodások eredményei. Az új anyag feldolgozása mellett Darnay Kálmán átválogatta, rendezte a régebbi, pl. a Kisfaludy család hagyatékához tartozó iratokat, könyveket, köztük azokat a darabokat, melyeket eredetileg a Nemzeti Múzeumnak adott volna át, és ezek most a kéziratári bélyegzőt is megkapták. Az irodalmi kéziratokból ekkor ajándékozott a csurgói gimnázium könyvtárának, a szerzeményről az iskola 1905–1906-os évkönyve emlékezik meg.¹⁶ Maga a múzeum is költözött: 1902-ben nagyterem épült a Darnay-házhoz, és ebben már szakonként helyezték el a régészeti, iparművészeti, néprajzi és hadtörténeti anyagot.

Az ekkor „leltározott” anyagban már nem fedezhető fel a történeti, irodalmi vagy művészeti kötődésű iratok csoportosítása úgy, ahogyan az előző korszakban. Ennek oka, hogy a szóbanforgó 1830 tételből 58-at lehet jelenleg megtalálni. A töredékesség miatt nem derül ki az sem, hogy a bekerült hagyatékok összetartozó darabjait egymás után bélyegezte-e le, és arra sincs utalás, hogy ezek részei lettek-e a kiállításnak. Az új teremről épp csak megemlíti az ismertető cikkek, hogy helyet kapott benne a kéziratgyűjtemény, „szemléltetőleg bemutatva a történelmi-irodalmi-művészeti alakok kézirateit, emléktárgyait.” Ez a jellemzés igazolja a kéziratok első korszakának összeállítását és ezen keresztül a bemutatás szándékát: a nemzet történelmét, irodalmát, kultúráját a kiemelkedő egyéniségeken keresztül közvetíti a közönségnek. Ebből a szempontból kevésbé érdekesek azok a példányok, melyek eseményhez vagy hírességhez nem kapcsolhatók, hanem Sümeg tágabb környékéről, birtokok vagy birtokosok gazdasági iratai közül, levelezéséből származnak. Darnay ezt az iratcsoportot csak ekkor, 1900 után vette fel a kéziratgyűjteménybe, és a lista szerint az ereklye típusú iratokkal váltakoznak, szabályszerűség nélkül.¹⁷

Az 1905 utáni években beszámozott iratok (2610–2857.) megint tematikus rendezés nélkül következnek egymás után. Az 51 megmaradt irat néhány híresebbje: az 1906-ban szerzett Bethlen Gábor-levél, Brandenburgi Katalin levélmásolata és az 1908-ban szerzett Csány László-levelek a folytató-

lagos lista elején és végén található. A nyilvántartás az anyag bekerülésének ideje szerint halad. Az irodalmi emlékek, a birtokosi és közigazgatási iratok között elszórtan bukkan fel pl. Kisfaludy Móríc 1849-es őrnagy levele, Jósika János erdélyi kormányzó 2 irata 1820–1823-ból, vagy II. Miksa adománylevele 1567-ből. A múzeum gyűjtőkörébe tartozott továbbra is az egyházi személyek és testületek emlékényaga, amint erről a zalavári konvent 1812-es irata, a szombathelyi káptalan okirata 1802-ből, Kurbély György veszprémi püspök 1812-es ítélete, vagy ugyanebből az évből az egyházmegye levele tanúskodik.

Az okmányoknak már több mint a fele, 28 db tartozik ahhoz a vegyes irattári csoporthoz, amelyet Darnay az előző időszakban vett be a gyűjteménybe. Családi egyezséglevelekről, adásvételi szerződésekről-ingatlaneladásokról, birtokcseréről, végrendeletéről, egy 1835-ös urbáriumról és katonai elbocsátólevelekről van szó, a gyűjtőutakon és ajándékozásokkal ezek is „régiségeként” kerültek be a múzeumba. A gyarapodásról szóló híradásokban nem emelik ki őket, leginkább csak az Ingyen Naptárak felsorolásaiban mint régi irat található meg. Az a tény, hogy többségben vannak a megmaradtak között, nem jelenti, hogy abszolút értelemben véve is az irattár zömét tették ki. Inkább azt jelzi, hogy kevésbé vitték el őket Sümegről 1945 után levéltárakba, múzeumokba, mint a családi levéltárak összefüggő darabjait vagy más, történeti forrásértékük miatt kiválasztott iratokat.

A kéziratgyűjteményből a 2857. sorszámú az utolsó ismert tétel, 1909-ben pedig Darnay leltári füzete kezdett vezetni, nem is gyűjtemények, hanem a kézirat-, régiségári, néprajzi, iparművészeti és hadtörténeti gyűjteményeken belüli tárgycsoportok szerint. A kéziratok 7 különböző füzetbe kerültek szét, új számozás szerint.¹⁸ A bélyegző az 1909 után megszerzett iratokon már nem szerepel. Mégis előkerült 3 olyan dokumentum, melyekre 5078, 5091, 5113. sorszámokat írtak, a jólmert bélyegzőbe. A kéziratgyűjtemény történetének vége ezzel nyitva marad, ugyanis a dokumentumokkal – Scitovszky püspök 1839-es körlevele, Szegedy Róza exhumálásának bizonyítványa 1903-ból, csatlakozó újságcikkekkel, továbbá egy bizonylat II. Rákóczi Ferenc zászlajáról – 1930 után gyarapodott a múzeum. Leltárfüzetbe nem írták be őket, ehelyett a régi kéziratgyűjtemény bélyegzőjét ütötték rájuk. Az átmenet nélkül 5000-es sorszámokra való ugrás láttán felmerül a kérdés: léteztek-e 2857–5078. közötti kéziratgyűjteményes tételek, azaz vezetett-e Darnay Kálmán párhuzamos nyilvántartást az iratokról.

Gyarapodási napló 1908-ig

A „Darnay Kálmán sümegi múzeumi-leltára 1878-” címet viselő, nagyalakú, vászonkötéses könyv a múzeum első ténylegesen fennmaradt nyilvántartása, visszanyúlva a kezdetekig, a tárgyi anyag gyarapodását rögzíti, egészen 1915-ig. Csak a tárgyi anyagot – a kéziratok, oklevelek teljességgel hiányoznak a könyvből. A kéziratgyűjtemény számozását, mint láttuk, külön vezette Darnay.

A „múzeumi-leltár” a nagykanizsai Weiss Lipót és Fia Nyomdában készült, a ráragasztott sorszámos címke tanúsága szerint. A könyv lapjait a tárgyak adatfelvételére szolgáló rovatokra osztották: „tárgy megnevezése – lelhely – lelkörülmény – kora – csoport – kiadás...” Legelől a sorszám, mely itt csupán a gyarapodás sorszámát jelzi, és a leltár vezetésének első időszakában, 1908-ig folyamatos, 1-től 7970-ig. A Kiadás rovatba aszerint került a korona-fillér érték, hogy vásárolta-e a tárgyat – ha nem, betűkkel vagy kihúzásokkal jelzi Darnay a bekerülés egyéb módjait. Mintha csak a vaskereskedés egyik üzleti könyvét látnánk – ez itt egy másik, általa vezetett „vállalkozás”, az elvárható pontos dokumentációval. A címben foglalt 1878-as évszám túl korai ahhoz, hogy a könyvet ekkortól datáljuk, inkább a régiségek gyűjtésének kezdő időpontjáról van szó.

Az első néhány ezer tétel tartalmazza az 1880–90-es évtizedek ásatásainak, leletmentéseinek és egyéb gyűjtéseinek eredményét, szórványonként és tárgye gyűjtések formájában is, de időbeni sorrend és tematikus rendszerezettség nélkül. Évszám csak a 3797. sorszámától kezdve szerepel, 1901. májustól, az ez előtti gyarapodások időpontjait a régészeti publikációkból, anyagközlésekből lehet megtudni. Közéjük tartozik a csabrendeki bronzkori sírlelet vagy ugyaninnen a római urnatemető (1880-as évekbeli kutatás), a szigligeti bronzkincs (1890-es évek), Sümegről török-kori fegyverek a Baglas-hegyi szőlőkből és ágyugolyók a várból. A Somló hegyen talált Hallstatt-kori temetkezések mellékletei és urnasírok, valamint a „neolit őstelep”, nagyobb tárgye gyűjtéseként felsorolva legalább 5-ször fordulnak elő. A leltárkönyv elején, a 217–309. számok alatt 1896-ban előkerült anyag, a kispáti bronzkincs szerepel, az 596. sorszámától pedig egy korábbi, a keszthely-dobogói népvándorláskori sírmező leletei, az 1880-as évekből.

Az egyéb régiségek, így pl. fegyverek, 1848–49-es relikviák vagy Kisfaludy Sándor-Szegedy Róza személyes tárgyainak bekerüléséről pedig csak az derül ki, hogy 1900–1901-gyel bezárólag gyarapodott velük a múzeum. A leltárkönyvet ekkortájt nyitotta meg Darnay Kálmán, és a meglevő állományt írta be először, visszamenőleg.

1901. május és 1908. február közötti dátummal majdnem pontosan 4000 tétel sorakozik a könyvben. A bekerülési dátumok, év és hónap a lapszélre kerültek, így tagolják a naplót, elmaradások nélkül. A Tárgy megnevezése rovatban, a tárgy pár szavas rövid meghatározásánál többnyire az anyagot és a technikát is feltüntette. Ha a használatról vagy a tárgytípusról egyebet is tudott, azt a Lelkörülmény rovatba írta. Utóbbiban ezenkívül az előkerülés adatai olvashatóak, akár az, hogy milyen hagyaték vagy leletegyüttes része a tárgy, vagy hogy szórványként, szántásnál, erdőirtásnál került-e elő, vagy a szomszédos Lelhely rovat településéhez kapcsolódva a pontosabb helyszínt jelöli itt meg. Az utolsó, Jegyzet rovatban 1904-től tűnnek fel, hol ritkábban, hol teljes lapokon át, a tárgyakról készített kis rajzok, beszorítva 1–2 sor közé (2. kép).

A napló mint „múzeumi-leltár” a felsorolt tárgyaknak évekig az egyetlen nyilvántartása volt. Gyűjtemények szerinti lajstromok, mint pl. Szegeden, nem léteztek, így a tárgyak felosztására a Csoport rovatba írt kategóriák, gyűjtőfogalmak világítanak rá. Több mint 40-féle ilyen fogalom fordul elő a napló megnyitásától, leginkább a korszakok vagy a tárgyak egykori funkciója szerint. A leletek a régészeti korok kialakult rendje szerint oszlanak meg, a neolitikától és az ősedény csoporttól a bronzkoron és a „skytákon” át az Árpád-korig. A jelentősebb lelőhelyek közül külön csoportokat alkotnak: „somlyói őskultúra”, Dálya, Savaria. Az akkoriban a régiségekhez besorolt középkori és újabb kori tárgyak egy részénél maradnak a korok szerinti csoportok: török járom, 1848–49, vagy az általánosabb hadtörténeti és az emlék csoport. A ma néprajzi gyűjteménybe számító tárgyak az ösfoglalkozás, földművelés, vadászfelszerelés, gazdasági emlék, házieszköz, céh, igazságszolgáltatás csoportok között oszlanak meg – utóbbinál pandúrok és betyárok fegyvereivel. Felbukkan persze a „néprajzi” csoportnév is, egyéb, a fentiekbe be nem sorolható daraboknál. A művészi igényű tárgyak szintén kaphattak szűkebb vagy tágabb kategóriát: műtárgy, műtár, avagy hovatarozásukat jelezve: egyházi, gyűrű, ékszer.

1905-ig rendszeresen, majd 1908-ig már egyre ritkábban töltötte ki Darnay a Csoport rovatot, és a kéziratokon kívül nem kerültek be a naplóba a természettajzi gyűjtemény darabjai sem, sőt a pénzek sem. A Balatonvidék hetilapban viszont, amely 1901–1903 között külön rovatban közölte a múzeum híreit, tárgyleírásokkal és a gyarapodással, ezekről is lehetett olvasni. Besorolásuk: paleontológia osztály, kövek, római pénzgyűjtemény, magyar éremgyűjtemény, bankjeggyűjtemény, magyar bankjeggyűjtemény.¹⁹

1908 februárjában lezárult a gyarapodások listája, az addigi formában – a múzeum életében is fordulat következett. A hivatalos államosítás előkészületei és az

újabb költözés során megérkeztek az első államsegélyek, az építkezés-átalakítás fedezésére is. Ezeknek az első – 25 000 és 1600 Ft-os – segélyeknek az elszámolásával folytatódott a napló. A könyv leltár szerepe ekkor végleg meg is szűnt, az 1908–1909-es gyarapodások már egy másik leltári rendszer elemei lettek.

Az „eredeti leltárkönyvek”

A már többször említett leltári füzeteknek – szám szerint 57-nek – a „Darnay Múzeum eredeti leltárkönyvei” címet Scherer János, a veszprémi múzeum munkatársa adta, amikor beletárolta őket 1972-ben a sümegi múzeum adattárába. A füzetek címei, a rózsaszín borítón, még eredetiek. A kéziratgyűjtemény és a gyarapodási napló után ezek a füzetek már felölelik a múzeum egész korabeli anyagát (3. kép). Megnyitásuk az államosításhoz kötődik.

A magángyűjtemény fenntartását és fejlesztését a meglévő keretek között nem lehetett folytatni. Az 1902-ben berendezett nagyterem hamar megtelt, a régészeti gyűjtemény gyarapodását különösen a szalacscai vaskori leletegyüttes gyorsította, 1905-től. Az állami felügyelet alá kerülés kínálta a megoldást, az anyagi háttér megerősítésére, a múzeum meglévő anyagának egybentartására. Darnay Kálmánnak a főfelügyelőséggel való tárgyalásai során kiderült, hogy ehhez megfelelő elhelyezés és új nyilvántartás szükséges. Eladta vaskereskedését és lakóházát, és a múzeum új, sümegi főutcai otthonának megvásárlásához már a kiutalt építési államsegélyt is felhasználta, 1908-ban. A belső átépítést 1909 első felében a beköltözés és az új kiállítás rendezése követte. Az államosítás másik feltétele, az új nyilvántartás egy olyan teljes lajstrom készítését jelentette, melynek alapján ténylegesen megtörténik majd az átvétel és a végleges szerződés megkötése. A lajstrom összeállításához segítségként a már meglévő, főfelügyelőségi becslési jegyzékeket használják fel – ez a határozat még 1908-ból való.²⁰ A kiállítás 1909. júliusi elkészülte után Darnay megnyitotta a leltári füzeteket és „a tárgyak ezreinek újból való törzskönyvezésével” foglalkozott.²¹ Miután elkészült az 1909-ig beérkezett anyaggal, 1909 novemberében aláírták az államosítási szerződést; a gyűjteményt a MKOF tisztviselői, Fraknói Vilmos, Szalay Imre és Mihalik József vették át.²² Darnay Kálmán főállású igazgató lett az Állami Darnay Múzeum élén, éves tiszteletdíj jövedelemmel. A törzskönyv, a „törzsléltár” a szakok szerint megírt füzetek voltak, amelyekben az alapot az 1909-ig megszerzett tárgyak jelentették. Egyforma, nyomtatott lapokból fűzték össze a leltárakat – nyomda jelzése nem látható rajtuk –, terjedelmük 2 és 36 lap között váltakozik.

Az említett becslési jegyzékeket, a tárgyak mennyiségét tekintve, valóban jól hasznosíthatták a leltár írásakor: a törzsanyag szakonkénti beírása után is bőven maradt hely a jövőbeni gyarapodás számára.

Az új, önálló épületben megnyílt kiállítás 5 termének mindegyike más-más gyűjteményről szólt, és a gyarapodási naplóból kiolvasható tárgycsoportok rendszere is átalakult. A kézirat- és okmánygyűjteményhez csatolták a Kisfaludy családi anyagot és a különböző ereklyetárgyakat. A MKOF már idézett, 1909-es értékelése, az ország gyűjteményeinek pontozásával, ezt nevezi meg ereklyetárként. Az őskor (régészet), a hadtörténet, a néprajz és az iparművészet volt a többi terem témája.

A leltári füzeteket Darnay Kálmán az egyes gyűjteményeken – azaz termeken – belüli tárgycsoportok, szakok szerint kezdte el. A kézirat-okmány-ereklyegyűjteményben 9 füzetet nyitott meg, ezek a bennük szereplő tárgyak számozása szerint összetartoztak, egy sorozatot alkottak. A sorozat Kisfaludy Sándor kézírataival kezdődik, az 1–131. leltári számú tárgyakkal, majd a „Kisfaludy Károly és az Auróra munkatársainak levelezése” című füzetben folytatódik a 132–161. számú tárgyakkal. Az egyik legnagyobb témát öleli fel a következő, „A magyar irodalom halhatatlanjainak kézíratai és levelezései” című füzet, a 162–1859. leltári számokkal (4. kép). Az 1860. számtól következő tételek további 6 különböző tematikájú füzetbe kerültek. Az utolsó olyan füzet, amely még a törzsanyag része volt, a „Kegyeleti tárgyak és régi pipagyűjtemény” címet viseli, a 3501. számig.²³

A terem anyaga – ahogyan a többi is – 1910-től javarészt az évi államsegélyekből gyarapodott, és ezt a leltári füzetek Jegyzet rovatában, minden egyes tételnél jelezték. A számozás folyamatos volt, és a bekerülő tárgyakhoz vagy tárgyegyüttesekhez mindig a megfelelő füzetet vette elő Darnay. A múzeumnak ebben az 1909-cel kezdődő korszakában már csak 4 olyan emléktárgy érkezett, amelyhez új füzetet kellett nyitni: Berzsenyi Dániel hagyatéka (1910), Gabányi Árpád ajándékai (színházi relikviák, 1912), Adatok Sümegvár és történetéhez (1913) és Zalavármegyei oklevelek leltára (1918). A kiállítás leírásaiból az is kiderül, hogy az egy-egy témakörhöz kapcsolódó tárgyak külön tárlóban vagy tárlórészletben voltak láthatóak. A leltári füzeteket is logikus módon, a témák illetve tárlók szerint haladva vették fel.

A régészeti teremben a törzsgyűjteménnyel 1-től a 6384. számig jutottak el, 10 füzetet megkezdve. A szétválasztás korszakok szerint történt, a római korról bezárólag. Kivételt csak néhány, egyben kezelt, különleges tárgycsoport jelentett, melyek a kiállításban is együtt voltak láthatóak. Így a „Hiteles sírok koponyái”-nak 17 db-ja, a neolitikumtól a török korig;

az új-guineai eszközök azaz törzsi fegyverek csoportja, vagy az őskori állatcsontok. A számozás itt is a tárlók szerint haladt, ezek rendszerezése azonban eltért az iratokétól. Darnay Kálmán szemléltető szándékkal különböző tárgytípusok sorozatait rakta egymás mellé. Használati eszközökkel kezdte, majd bronzkori-vaskori edények vegyes vaskori leletegyütteseket fogtak közre. Külön szerepelt még néhány vaskori sírlelet és az „Őskori agyagművek” füzet urnái. A római kor és a népvándorlás-honfoglalás-Árpád-kor emlékei bontás nélkül, korszak szerint lettek elrendezve. Mindez a számozásnak a füzetek közti változtatásából olvasható ki, ahogyan az is, hogy 1909 után már nem tárgyfajtként, hanem az évenkénti gyarapodásokat követve kerültek a beírások hol egyik, hol másik füzetbe.

A hadtörténeti terem törzssanyagához 13 leltári füzet tartozik, 1–1575. számokkal. A különböző fegyverekhez és lószerszámokhoz alkalmazkodva, egy vagy több tárgyfajta jelenti az első 8 füzet témáját, többek között „Kengyelek”, „Sarkantyúk”, „Nyílhegyek” vagy „Kopják, török, kések, harci sarlók, lándzsák és lópatkók” címekkel.²⁴ Korszakokra tagolva gyűjtötte össze Darnay a következő füzetek anyagát: „Török emlékek, fegyverek”, „Hadtörténeti emlékek” (a Rákóczi-szabadságharc és a XVI–XVIII. század magyar fegyverei), „Elmaradt tárgyak” (XVIII–XIX. századi vegyes fegyverzet, ágyugolyók), és az „1848–49-es emlékek”.

A tárgyak, mintegy folytatásaként a régészeti teremnek, részben a tárgytípusok fejlődését mutatták be fali tablókban, részben a nagy tárlókban, az említett történelmi korok szerint voltak láthatóak, a népvándorlástól az újkorig. A tablókban, a lószerszámok és kézfegyverek sorozataival el is jut a lista az 1–938. számig, majd a tárlókat leltározva újra a füzetek változtatása következik. A törzssleltár elkészülte utáni években folyamatos volt az államsegélyes gyarapodás. A fegyverfajták szétaprózva, 1–2 db-onként kerültek a múzeumba és rögtön a nyilvántartás különböző füzetébe is.

A néprajzi terem törzssanyaga az 1–1123. leltári számokat kapta, 11 füzetbe foglalva. Mihalik József ismertető cikke a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1912-es évfolyamában a gyűjteményből leginkább a sümegvidéki hímzéseket-varrottásokat és a faragásokat emelte ki (1–1 füzet). Külön-külön kötet jutott a kulcsoknak, a csizmapatkóknak és a tűzverő acélok-nak. Közöttük római-, népvándorlás- és honfoglalás-kori darabok is megtalálhatóak voltak, és a kiállításban a szokott oktató módon, sorozatokként helyezték el őket. A hadtörténettel rokonítható a „Csákány, fokos, buzogány és bot gyűjtemény” leltára. Ez a leltár a szomszédos terem buzogánygyűjteményét és a „Harci

fejsze, csákány, fokos gyűjtemény” füzet felsorolását folytatja (csak témában, nem a számozással), XVIII–XIX. századi darabokkal, díszített és egyszerű kivitelben, a címben külön nem említett juhász-kampó-sorozattal.

További 3 leltári füzet összefoglaló címet kapott. A „Néprajzi emlékek” leltárát a lakatokon, fűrókon, vasalásokon és ajtó-ládavereteken, kolompokon kívül evőeszközök, fésűk, gyertyatartók, gombok, üvegfestmények, rokkák, citerák, töredékes díszítmények, címerek töltik meg, az egyedi tárgyakról, mint pl. kuruzslófüzér, városi mérleg vagy a sümegi éjjeliőrök XVIII. századi alabárdjai, nem is szólva. 1912 után ide leltározott be Darnay Kálmán húsvéti tojásokat és egy sorozat cserép- ill. fajansz edényt. Az edények amúgy az „Iparművek” füzetbe tartoztak, asztali és díszítő használati tárgyakkal együtt, mint pl. dohánytartók, szobrocskák, kosarak, perselyek, gyufatartók. A „Régi megyei közigazgatás emlékei” leltár a gyarapodási napló hasonló csoport-elnevezését és tartalmát vitte tovább.

Az iparművészeti terem törzssanyaga volt a legkisebb, és később is alig haladta túl az 1000-es darabszámot. 4 leltári füzetből áll a nyilvántartása, mely eredetileg 2 külön gyűjteményre tagolódott: az iparművészetre, 1–409. számok alatt, és a középkori- és egyházművészetre, 1–636. számozással. A „Porcelán és faience” leltári füzet éppen egy selejtezési bejegyzéssel kezdődik. A törött vagy kevésbé értékes, helykitöltő osztrák és cseh porcelánoknak csak ceruzás sorszámaikat írta be Darnay, ennek ellenére láthatóak voltak ezek is a tárlókban. Csak a magyar porcelántárgyakhoz tartozó rubrikákat töltötte ki, a 390 db-os gyűjteményből így 116 db volt azonosítható. Az „Iparművészeti tárgyak” füzet tételei egy XVIII. század végi, rokokó ízlésű lakást idéznek fel, kisebb szalonbútorokkal, használati tárgyakkal mint cipők, erszények, fésűk, selyemképek, szobrocskák. Külön hagyatékként ebbe az egységbe került Spissich János alispán szabadkőműves ládája. A legyezőgyűjtemény 1909-ben még csak 5 db-os – a következő években bővült ki jelentősen Zala megyei, és túllépve a régiót, dunántúli főúri családoknál végzett gyűjtésekből.

A középkori- és egyházi művészeti gyűjteménybe a gyűrűket, pecsétnyomókat, a 3 tárlót elfoglaló egyházi ruha-gyűjteményt, az ötvösmunkákat, keresztekét (az Árpád-kortól kezdve) sorolták be. A gyűjtemény listáját a 637. leltári számtól már az egyesített iparművészeti gyűjtemény leltáraként vezették. Az ajándékozások, vásárlások között előfordultak nagyobb, látványos szerzemények, mint pl. az említett legyezőgyűjtemény vagy herendi porcelánok sorozata, Ferenc József evőkészletének darabjaival, melyek 1870–71-ben készültek.

A részletezett 5 nagy múzeumi gyűjtemény mind-egyikéhez tartozott tehát egy szakleltár. Ezeket témánként, azaz korszakonként vagy tárgycsoportokra bontva, több füzetben vezette Darnay. Van néhány olyan füzet is, mely egyik nagy gyűjteménynek sem része, számozásuk 1-től kiindulva folyamatos. Ilyen a numizmatikai törzsanyag: a „Barbár, kelta és római pénzek” füzetbe leltározott tárgyak a régészeti terem 2 nagyobb fekvőtárlójában kaptak helyet, a „Magyar és erdélyi pénzgyűjtemény”, valamint a „Bankjegy gyűjtemény” pedig a hadtörténeti teremben. A pénzek nemcsak a tárlókban, hanem a füzetekben is kronológiai rendben, uralkodónként követik egymást. A néprajzi teremben 1910-ben helyezték el a Zala megyétől letétbe kapott, kiselejtezett községi pecsét-nyomókat és bélyegzőket. A 34 tétel nem is került önálló kötetbe, csak egy „Zalavármegye letétje” feliratú füzetlapra.

Még később, 1916-ban nyitotta meg Darnay az I. világháborús emlékanyag leltári füzetét, „A világ háboru emlékei 1914-” címmel. Ajándékozással kerültek be levelezőlapok, háborús hirdetések, újságok és propaganda-nyomatványok, orosz katonai viseleti darabok és felszerelés részei, kegyérmek, gyűrűk, fegyverek és pénzek. Megszakítás nélkül következtek utánuk a füzetben az 1919–21-es időszak dokumentumai, szocialista párti bélyegzősorozat a Sümeg környéki falvakból, a nyugat-magyarországi hadműveletek plakátjai és 1919-es olasz, orosz bankjegyek, hadifogságból. Az 1–1273. leltári számokat tartalmazó füzet inkább gyarapodási naplónak tűnik: nincs rendszerezve, tárgyfajtákra bontva, ami tükröznél pl. egy vagy több tárló elrendezését. Nem ismeretes, hogy része lett volna a hadtörténeti teremnek, még később sem emlékezett meg róla a részletes leírást adó, 1930-as Sümeg útikalauz.

Végül külön füzetet kapott még 2 híres gyűjtemény: az önarcképeké 1916-ban és a szenteltvíztartóké 1913-ban. Ezeket mint Darnay Kálmán magángyűjteményeit a lakásán, a kiállítóterem szomszédságában lehetett megtekinteni.

Gyarapodási napló 1909-től

1909-től Darnay a beérkező tárgyak adatait elsőként a leltári füzetekbe vezette be, a gyarapodási naplóba, a „múzeumi-leltár” könyv folytatásába pedig az évvégi elszámolásokat írta, a MKOF ellenőrzése alatt. 1909–1911-ig gyűjtemények szerint összesítette, hány tétel volt az éves gyarapodás, és külön sorba került a múzeumi és irodai felszerelések, folyóiratok költsége. Az állami letétként kapott tárgye gyűjtéseket is elkülönítette az államsegélyes tételektől. A naplóban így csak az ajándékba kapott tárgyak nem szerepelnek

az összes szaporulatból, ezekről a leltári füzetek tájékoztatnak.

A napló rovatai, melyek az előző időszakban a tárgyleírásoknak megfelelő keretet adtak, jelentőségüket elvesztették; az egyes tételeket egyszerűen végigírták a sorokban. A Kiadás rovat lett a legfontosabb, a Jegyzethez pedig a leltári füzetben adott megfelelő számot írta be Darnay: azaz a leltári számot – így szerepel a naplóban, a rovat fejlécében is. A leltári számokon kívül hivatkozott a vásárlást igazoló nyugták számára is, ezek a lapszálon olvashatók.

A gyűjteményi bontáson kívül készített időrendi listát is a vásárlásokról. Ebből kiderül, hogy nem egyesével vásárolt, hanem mindig egy-egy nagyobb darabszámú tárgye gyűjtésre adott ki pénzt. Ez az időrendi lista 1912-től azzal módosult, hogy a 3-féle megkapott államsegély (könyvtári, régiség, néprajzi) szerint sorolta fel a szerzeményeket. Külön könyvelte az 1912-es leseenceistvádi ásatás költségeit, az előző évi segély egy megmaradt részletével. 1913-ban csak „rendkívüli kiadás” fedezte a múzeumi szolga fizetését, aki írnokként és mindeneként egyedül volt Darnay Kálmán segítségére. Mondhatjuk, az igazgatónak, noha felhagyott a vaskereskedés vezetésével, újfajta kötelezettségei miatt mégis folytatnia kellett a könyvelést és a megnövekedett adminisztrációt.

1914–15-re elmaradt mind a gyűjteményi, mind az államsegély-fajta szerinti tagolás, ez a 2 év is összevonva került már be a naplóba. A már csak régiségtári segély elszámolásában felváltva olvashatóak a tárgyvásárlások a múzeumi beszerzésekkel, a tárgyaknál hivatkozással a leltári számra, amelynek itt éppen törzskönyvszám a neve. A régiségtári beszerzésekbe belefért az induló háborús gyűjtemény gyarapítása: frontról küldött képeslapokból egy sorozatra telt. Az államsegély részletezése mindenestre összezugorodott az előző évekhez képest, és értéke is csökkenni látszott. Ez a naplóból már nem derül ki, mert 1915-tel befejeződtek a beírások.

Darnay Kálmán az évi jelentéseket ezután is küldte a MKOF-nek, és a történet másik fele ezekben olvasható: 1915–16-ban ajándékozással és saját költségen is szerzett tárgyakat, nem is keveset. A világháborús gyűjtemény azon a képeslap-sorozaton kívül, amely a hivatalos pénzforrásból származott, már 1915-ben több 100 db-ból állt. A szalacscai lelőhelyen ugyanúgy több 100 db-ot vásárolt, és ezeket is saját zsebből, magánvagyonából fedezte. A jelentésekben szerepel, hogy további gyűjtőutakat tett a környező falvakban, a néprajzi és a porcelán osztályokat bővítve.²⁵ Mindezek a romló gazdasági helyzetben és az infláció közepette nagy terhet jelentettek, és az 1910-es évek 2. felére az addig intenzív gyűjtőmunka alábbhagyott; ez a leltári füzetek bejegyzéseinek

csékély számán is lemérhető. Az I. világháborúval befejeződtek ásatásai, leletbegyűjtései. Az államsegélyek könyvelésének befejeztével nem ismeretes egyelőre, hol és hogyan adminisztrálta tovább a múzeum kiadásait.

A gyarapodási napló és a leltári füzetek éves adatai közelebb visznek ahhoz, hogy a Darnay Múzeum tárgyainak mennyiségét, legalábbis ami a kiállításon szereplő tárgyakat illeti, meghatározzuk. Az Ingyen Naptár kalendárium 1909-es költözéséről szóló beszámolójában 30 000 db-os gyűjteményről esik szó. Ennek azonban ellentmond a vezetett nyilvántartás; a leltári füzetek és az évente elküldött jelentések alapján egyaránt.²⁶ A 30 000-es darabszámtól messze elmaradt a leltárba vett anyag mennyisége, nemcsak 1909-ben, hanem még az 1910-es évek közepén is.

A különbözőre magyarázatot adhat, hogy tudjuk: Darnay és vaskereskedése célpontként szolgált azoknak, akik a múzeumi gyűjtésről akár csak hallva valamit, bevitték vagy elcserélték az általuk talált darabokat. Darnay Kálmán évről évre meg is emlékezik a kalendáriumában ezeknek az „egyéb régiségeknek, pénzeknek” a beérkeztéről, még 1909 után is. Azonban sem a gyarapodási napló első részében, sem a leltári füzetekben nem jelennek meg ilyen tömegesen. Az átvett, de félretett, a régész által kevésbé jelentősnek ítélt tárgyak így szaporodtak, és a kiállításokból is kiszorultak. Erről a másodlagos anyagról nincsenek számszerű adatok, amelyek rávilágítanának, a hivatalos nyilvántartáshoz képest mennyi lehetett az aránya.

Az 1915 végi múzeumi állományt Darnay a jelentésében 4 csoportban összegezte. A régiségtárba beleszámolta a hadtörténeti, középs- és újkori tárgyakat, amely így 18 608 db-ot tett ki.²⁷ A leltári füzetek igazolják ezt az összegezést; egy évvel később az 5 nagy gyűjtemény listái a pénzekkel és a különálló tárgysorozatokkal 19 273 db-ot tettek ki.

Jelentőségben kiemelkedett a régészeti gyűjtemény, 7800 db-ot megközelítő anyagával. Utána következik a Kisfaludy-relikviákat is magában foglaló iratgyűjtemény, több mint 4200 db-bal. A leltári füzetek közül csak azért nem a régészeti témájúak a legvaskosabbak, mert korszakok szerint erősen széttagolódott az anyag. Így a „Magyar irodalom halhatatlanjai...” című, 36 lapból álló füzet a legnagyobb összefüggő emlékcsoport. A korábban vezetett és nyilvántartott kéziratgyűjtemény egy jelentős hányada ebbe a füzetbe lett átírva, és folytatódott. Ami pedig az ottani hiányok miatt nem tűnt fel: nem csupán az irodalmi hírességek írásos emlékei voltak a gyűjtés tárgyai, hanem Darnay korának közéleti személyiségei, tudósai, publicistái, még politikusai is – bár közülük sokan inkább a „Magyar történet kimagasló alakjai...” füzetben tűnnek fel.

Összegzés

A sümegi múzeum értékelésénél kiindulhatunk Szalay Imre főfelügyelő idézett követelményeiből. A történelmi múlt és jelen feltüntetése, azaz bemutatása a feladat. A vezetett nyilvántartások szerint ez meg is valósult. A régiségtár magában foglalta a régészetet, a hadtörténetet és a numizmatikát, amelyek időközben önálló gyűjteményekké lettek, és tárgysorozataikkal eljutottak a XIX. századig. A néprajzi és iparművészeti gyűjtések jellemzően Sümeg és tágabb környékének XVIII–XIX. századi anyagi kultúrájára terjedtek ki, legyen szó akár a hímzésekről, céhemlékekről vagy a faragványokról. Esetükben a XIX. század 2. fele vagy pontos évszám – 1900 körülük is – meghatározható, és be is került a leltári füzetekbe. Az ereklyetár, kéziratok esetében szintén hangsúlyosak voltak a Darnay Kálmán mint gyűjtő jelenkorának számító évtizedek. Ez az a gyűjtemény, amelynél nemcsak helyi, hanem országos viszonylatban is folyt a gyűjtés, igaz, még az államosítás előtt. Szalay Imre meghatározása ugyan ezt sem zárta ki, csak „első sorban” jelöli meg a múzeum szűkebb gyűjtőterületét.

A Darnay Múzeum ügyrendjét rögzítő szabályzat, mely a tevékenységet és a leltározás formáit határozná meg, nem ismeretes. Így az intézmény első korszakának gyűjtőmunkáját a tárgyi anyag megmaradt része és a róluk vezetett nyilvántartások világítják meg.

Az 1890-es évek végén az átadásra váró Kisfaludy-könyvtár és okmánytár darabjai kaptak elsőnek azonosító címkét, felirattal és számmal. A múzeum anyagának számontartására pedig szinte egyszerre indult a kéziratgyűjtemény, bélyegzéssel és számozással, és a „múzeumi-leltár” könyve, amelybe az akkori fogalmak szerinti régiségtár darabjait írta be a gyűjtő. A régiségtári darabokat nem látta el azonosításként azzal a sorszámmal, amit a könyvben kaptak. A kéziratgyűjteménynél épp a másik oldal, a lajstrom hiányzik, ez csak a megmaradt, számozott példányokból rekonstruálható. A leltárkönyv, ha a mai fogalmakat alkalmazzuk rá, gyarapodási napló és szakleltár is. Gyarapodási napló, mert a sorszámmal csak a könyvben szerepelnek, a tárgyakon nem, és a bekerülés sorrendjében állnak a régészeti, hadtörténeti, néprajzi gyűjteménybe sorolandó darabok. Szakleltár, mert a bekerülés körülményei és a tárgy jellemzői is itt olvashatók, csoportokba való besorolással és vázlatos rajzokkal. Maga a könyv, a rovatok alapján, nem pusztán felsorolásra, hanem az azonosíthatóságot lehetővé tevő leírásra készült. Annyiban mégis kevesebb a nemzeti múzeumi növedéknaplóhoz vagy a szegedi múzeum naplóhoz képest, hogy ebben vegyesen vannak benne a csak később szétválasztott gyűjtemények.

A kéziratgyűjtemény számozása 1909-ben megszakadt, a leltárkönyvé már 1908-ban. Az 1909-ben elkezdett füzetekhez a törvényi háttérrel a MKOF 1907-es szabályzata adta, a nyilvántartás kötelező formáiról. A füzetek így valódi szakleltárak lettek, noha Darnay a kitöltésükben az addigi gyakorlatot vitte tovább, azzal a lényeges különbséggel, hogy a sorszám itt már maga a leltári szám, mely a tárgyra is rákerült. A „törzskönyvezés” – a fogalmat Darnay használja 1909-ben – során az addig a leltárkönyvben és a kéziratgyűjteményben számontartott anyag mind átkerült a füzetekbe, sőt további, addig nem lajstromozott tárgycsoportok is. Így a füzetek 1909-ig felvett anyaga jelenti a törzsléltárat, az állam így vette át a magán-

múzeumot, a gyűjteményi rendszer pedig teljesen új, és a kiállítás egységeihez kapcsolódik.

A másik kötelező, és itt megvalósított előírás, a növedéki napló is elindult ugyanekkor, illetve folytatódott, az addigi leltárkönyv lapjain. Ellentmondás, hogy magát a bekerülő tárgyat először mégsem ide – ami már hivatalosan is a gyarapodási napló – írták be, hanem a leltári füzetek valamelyikébe. A füzetek adatai alapján készültek el a különböző szempontok szerinti összesítések és az államsegély elszámolásai. 1915-ben ez az adminisztrálás megszakadt, ellenben a leltári füzetek és velük együtt a gyűjtemények, a gyűjteményeken belüli tárgye gyűttesek rendje tartósan bizonyultak, a múzeum következő évtizedeire.

Jegyzetek:

- ¹ Korábbi tanulmányok a Darnay Múzeumról: Németh Péter: Emlékezés Darnay Kálmánra. In: Éri István (szerk.): A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 2. kötet. Veszprém, 1964. 5–18. Miklósi Sikes Csaba (szerk.): Darnay Kálmán 1864–1945. Sümeg, 1995. (Múzeumi füzetek, 4.) Haász Gabriella: Egy dunántúli kultúrkinccs emlékezete. A sümegi Darnay Múzeum (1877–1945). Szakdolgozat (Kézirat). Budapest, 1996. Haász Gabriella: A nyilvánosság formái egy hajdani vidéki múzeumban. In: Müller Róbert (szerk.): Zalai Múzeum, 9. kötet. Zalaegerszeg, 1999. 287–299.
- ² Szalay Imre: A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezése. Budapest, 1907. 3.
- ³ Mihalik József (szerk.): Jelentés a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének 1909. évi működéséről. Budapest, 1910. 43.
- ⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. É.n.
- ⁵ Hivatalos közlemények. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 113.
- ⁶ Radács Jenő: Tanulságok. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1909. 8. Hivatalos közlemények. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1911. 307.
- ⁷ Hivatalos közlemények. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1910. 56.
- ⁸ Zombori István: Kétfejű sas és cserkész lilium. A szegedi Történeti Gyűjtemény 115 éve. In: Zombori István (szerk.): A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. Szeged, 1999. 177–232.
- ⁹ Sümegi Városi Múzeum (a továbbiakban: SVM) Helytörténeti Gyűjtemény XXII/1.doboz 2871.sz.
- ¹⁰ Kisfaludy Sándor: Hunyadi János. Buda, 1816. SVM H-128–92.sz. Kisfaludy Sándor: Eredeti magyar játékszín I. kötet, 1825. SVM H-129/92.sz. Honwald: Drei Trauerspiele/ Das Bild. Stuttgart, 1821. SVM R 92/36.sz.
- ¹¹ Hangjegykézirat, benne két rajzolt kézimunkaminta. Kiszf.Eml. 1185. SVM 72.68.2073.sz. Kotalap, az előbbi kéziratban. Kiszf.Eml. 1188b SVM 72.68.2073.sz. Szegedy Róza hangjegykönyve. Kiszf.Eml. 1188. SVM K.e. 92–4.sz.
- ¹² Vergilius: Bucolica, Georgica et Aeneis. 5059/1929 SVM R 92/99.sz. Júlia levelei Ovidiushoz, 1790. 5060/1929 SVM R 92/35.sz.
- ¹³ Floridor: A sümegi múzeum. Egyetértés, 1900. okt. 4. 1–2.

- Darnay Kálmán (szerk.): A Sümegi Darnay Múzeum Ingyen Naptára az 1906-os évre. Sümeg, 1905.
- Darnay Kálmán (szerk.): A Sümegi Darnay Múzeum Ingyen Naptára az 1907-es évre. Sümeg, 1906.
- Darnay Kálmán (szerk.): A Sümegi Darnay Múzeum Ingyen Naptára az 1908-as évre. Sümeg, 1907.
- 14 Floridor: i.m.
A Darnay-múzeum. Vasárnapi Újság, 1905. 348.
Darnay Múzeum, Darnay Múzeum Sümegen – cikksorozat. Balatonvidék, 1901. máj. 12 – dec. 15.
- 15 Darnay Múzeum. Balatonvidék, 1901. máj. 12. 4–5.
- 16 Az évkönyv szerint magyar írók és államférfiak kéziratait kapta a Darnay Múzeumtól a híres könyvtár: Berzsenyi Dániel, Kisfaludy Sándor, Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Arany János, Toldy Ferenc, Szigligeti Ede, Tóth Kálmán, Erdélyi János, Szász Károly és Mikszáth Kálmán kezeírását hordozó dokumentumokat. A csurgói ev. ref. főgimnázium XXIV. évi értesítője az 1905–906. tanévről. Közli: dr. Vida Károly igazgató. Csurgó, 1906. 79.
- 17 Néhány vegyes témájú, birtokosokra, birtokokra vonatkozó okirat:
Hegy Balázs szolgabíró nyugtája, 1632 (1078. sz.)
Horváth Imre igazolása, 1853 (1298. sz.)
Kerkápoly István levele, 1808 (1863. sz.)
Sigray Ferenc levele, 1723 (1910. sz.)
Levél a Széchényi család osztozkodásáról, 1702 (1914. sz.)
A Kamocsay család vagyoni ügyei, 1779 (2329. sz.)
Bűnözés, lopás a devecseri vásárban, 1776 (2374. sz.)
- 18 Az 1909-ban meglévő iratanyag a következő leltári füzetekbe lett szétosztva:
Kisfaludy Sándor kéziratai, levelezése és családi iratai.
Kisfaludy Károly és az Auróra munkatársainak levelezése.
Művészek kéziratai.
A Clerus kéziratai.
A magyar történet kimagasló alakjainak kéziratai, történeti okmányok és családi iratok.
A magyar irodalom halhatatlanjainak kéziratai és levelezései.
Céhiratok. SVM 72.68.26–86.
- 19 Lásd 13. jegyzet, Balatonvidék, 1901.
Darnay Múzeum Sümegen. Balatonvidék, 1902. jan. 19. 5., aug. 10. 3.
Hírek-cikksorozat. Balatonvidék, 1903. ápr. 19- jún. 28.
- 20 Hivatalos közlemények. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1908. 237.
- 21 Darnay Kálmán (szerk.): A Sümegi Darnay Múzeum Ingyen Naptára az 1910. évre. Sümeg, 1909. 19. (a továbbiakban: Ingyen Naptár 1909.)
- 22 Németh: i.m. 7.
- 23 A kéziratgyűjteményi teremhez tartozó leltári füzetek 1910-ig: lásd a 27. jegyzetben felsorolt 7 füzet, ezenkívül:
Kisfaludy Sándor és hitveseinek emléktárgyai.
Kegyeleti tárgyak és régi pipagyűjtemény.
- 24 Az első 8 hadtörténeti leltári füzet:
Kengyel gyűjtemény.
Sarkantyú gyűjtemény.
Zabla gyűjtemény.
Nyílhegy gyűjtemény.
Kopják, török, kések, harci sarlók, lándzsák és lópatkók.
Harci fejsze, csákány, fokos gyűjtemény.
Kardok.
Buzogány gyűjtemény.
- 25 A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények működése és fejlődése az 1916. évben. Sümegi Darnay-Múzeum. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1917. 203–204.
- 26 Ingyen Naptár 1909. 17.
- 27 A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények működése és fejlődése az 1915. évben. Sümegi Darnay-Múzeum. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 141–142.

1. kép: Lippay Berthold festőművész névjegykártyája, a kéziratgyűjteményből

Sor-szám	Tárgy megnevezése	Lehely	Lelekörülmény	Kora	Csoport	Kiadás	Irói t. díj	Jegyzet
5635	akarat bronz csúszó fej	Mogy. Kőnyomok	XVI. sz. szarvaskőr fáderrel egy szög	XVI. sz.	Hári csuk	37	358 -	2 -
5636	Háreri Háreri	Maria Mijol	Szactörinél	XV. sz.	Hébert	2K	10 -	
5637	Törött rózsa tűvel, szaru szarvaskőr	Sümeg	Köszörkeg	XVII. sz.	~	9K	6 -	
5638	fémtű szék caudon szög	Z. Szukó		XV. sz.	~	9	8 -	
5639	Nyílhegy	Chabrowek				0 4K	5 -	
5640	"	"				0 4K	4 -	
5641	Lopakko	Lopon pante		Ki kor			1 -	
5642	2 sz. nyílhegy arany nyílhegy	Könd. Kista aléjant minden kora a Háreri szarvaskőr		XIX. század első fele	Szandorfi		20 -	
5644	Tűrő szarvaskőr za Kadassán	Csiki		XVI. sz.	Hádler		50 -	
5645	Köpeny pirtal zara háreri	Egyová	Blaued lószarv szarv pirtal	1844-49	~	0	4 -	
5646	Nyílhegy aléjant csúszó	Köcskár Proja		Ni kor			1 -	
5647	csésze Erat filigrán	Sümeg	Nyílfaludy Kassa Ték.	XVIII-XIX. sz.	Neprij		3 -	
5648-57	művészi 6 kémi Aranyozott érc	Művészi Szeged	Rasa érc	1800-1870	Emlék	9K	200 -	
5655	szeged	H. György	szeged mári	XVII. sz.	Eltér		2 -	
5656	Parkil érc öntvény	Pés		XIX. sz. első fele	Kunfalva		5 -	
5657	Nemzet felirata rész érc	Sümeg	Kif. Sz. háreri	XIX. sz.	~	0	20 -	
5658	Törött rózsa érc	Pés		XVII. sz.	~	0	8 -	
5659	Törött rózsa Pangor	~		~	~	0	6 -	
5660	Törött rózsa falcsúszó	~		~	~	4K	4 -	
5661	Lopakko szarvaskőr	~		XVII. sz.	~	4K	5 -	

2. kép: A „múzeumi-leltár“ könyve 1905. február-márciusban

3. kép: A régészeti gyűjtemény néhány leltári füzeté

Sorszám	Tárgy leírása	Kora	Lakhelye	Jegyzet
730	Gyulai Pál levele Rath	1864	1/8. 2	
731	Mórhöz	1865	1/4. 1/20.	
732	Gy. P. vizsgálató és vere		1/8. 30. P. a.	
733	nek leírása		1/4. 330. P. a. p.	
734	Gy. P. 3. betűj. című			
735	Almásy leírása			
736	Gy. P. Alácsia			
737	Gárdonyi Géza a ködne		1/40. P. a.	
738	mi Fándoré regényének vártata	1902.	P. a. s.	
739	G. G. levele Gyulai Pálhoz	1845.	1/4. 10.	
740	Gyulai Pál levele	1873.	1/4. 3. S. a. s.	
741	Károlyi Istvánhoz		1/8. 10.	
742	Gy. P. levele		1/8. 10.	
743	Gyulai Pál levele	1865	1/8. 10.	

4. kép: „A magyar irodalom halhatatlanjainak kéziratai és levelezései“ c. füzet.

Az ABC-sorrendes törzsanyag részlete, Gyulai Pál, Gárdonyi Géza, Garay János leveleivel